

Vrede over Israël

Jaargang 47
Nummer 2
april 2003

Over Nieuw en Oud 2

Herinnering 7

De vraag naar de verwachting 8

Heeft Israël afgedaan? 12

Paascollecte 16

De woestijn van Judea, met op de achtergrond Jeruzalem
(vanuit het zuiden gezien)

Tweemaandelijks orgaan, uitgegeven door Deputaten
'Kerk en Israël' van de Christelijke Gereformeerde
Kerken in Nederland

Over Nieuw en Oud

A. Brons

Schriftstudie over Lukas 5:33-39

Oude wijn is beter

Het woord “nieuw” wordt vaak gebruikt in de reclame. Daarmee worden artikelen aangeprezen. Nieuw – dit moet je proberen! Nieuw suggereert: beter, verbeterd. Nieuw betekent: anderen hebben of kennen dit nog niet; je krijgt iets bijzonders. Zo zie je vaak dat aandachttrekkende “Nieuw!” Anderzijds kan ook het woord “oud” een positieve kwaliteit aanduiden. Bij antiek bijvoorbeeld. En denk aan uitdrukkingen als “oud en beproefd” en “de oude waarheid”. Zeker ook als het gaat over wijn, is de regel: hoe ouder hoe beter. “Niemand, die oude gedronken heeft, wil jonge, want hij zegt: De oude is voortreffelijk.”

Die laatste woorden vinden we alleen bij Lukas, als afsluiting van de perikoop over “het vasten”. In de

parallele gedeelten (Matt. 9:14-17 en Markus 2:18-22) ontbreken ze. Het gaat in deze gedeelten over het vasten: dat doen de discipelen van Johannes de Doper en die van de Farizeeën, maar de discipelen van Jezus niet. Jezus zegt dat dat toch ook niet past, omdat en zolang de bruidegom bij hen is. Daarna gaat het over oud en nieuw: een oude mantel oplappen met een stuk nieuwe, ongekrompen stof maakt het uiteindelijk alleen maar erger. En als je jonge wijn in oude zakken doet kost je dat de zakken én de wijn. Nieuwe wijn moet je in nieuwe zakken doen. Dan volgt, alleen bij Lukas, de opmerking dat oude wijn beter is.

Die opmerking is mede aanleiding voor een andere dan de gebruikelijke exegese. De gebruikelijke uitleg is: Jezus is degene die iets nieuws brengt. Het oude is dan het vasten. En: “met dat vasten was verbonden de gehele wijze van Godsverering in de Oude bedeling met zijn offers en priesters en reinheidswetten en bepalingen van dagen.” (S. Greijdanus in de Korte Verklaring op Lukas). Het oude is dan het oud-testamentische of joodse, het nieuwe het christelijke. Daartegenover zeggen anderen: nee, Jezus spreekt uiteindelijk positief over het oude (in Lukas 5:39); wat Hij bedoelde was: terug naar “de oude waarheid” van de tora, tegenover de “nieuwigheid” van het vasten zoals dat toen in zwang kwam bij de Farizeeën en ook bij de discipelen van Johannes de Doper.

Het vasten^a 5:33-39

Doch zij zeiden tot Hem: De discipelen van Johannes vasten dikwijls en doen hun gebeden, en zo ook die der Farizeeën, maar die van U eten en drinken. Jezus zeide tot hen: Kunt gij soms de bruiloftsgasten laten vasten, terwijl de bruidegom bij hen is? Doch er zullen (andere) dagen komen, en wanneer de bruidegom van hen weggenomen is, dan zullen zij vasten, in die dagen.

Hij sprak ook een gelijkenis tot hen: Niemand scheurt een lap van een nieuw kledingstuk af om die op een oud kledingstuk te zetten. Anders zal hij niet alleen het nieuwe scheuren, maar de lap van het nieuwe zal ook niet passen bij het oude. En niemand doet jonge wijn in oude zakken; anders zal de jonge wijn de zakken scheuren en weglopen en de zakken gaan verloren; maar jonge wijn moet men in nieuwe zakken doen. En niemand, die oude gedronken heeft, wil jonge, want hij zegt: De oude is voortreffelijk.

a Matthëüs 9:14-17; Marcus 2:18-22

Dat vasten had toen nog geen oude papieren. Het gaat immers niet om het vasten op *jom kipoer*, dat in de *tora* is voorgeschreven, maar om het extra vasten, bij de discipelen van Johannes “dikwijls”, bij de Farizeeën op maandag en donderdag (vgl. Lukas 18:12). Dát is wat Jezus bedoelt met een nieuwe lap, en met nieuwe wijn. Aldus de joodse uitgeleggers David Flusser (in zijn artikel “Do you prefer new wine?”¹⁾, en Pinchas Lapide (in het artikel “Welke wijn in welke zakken?”²⁾

Zij wijzen op de volgende punten:
1) Al valt over smaken niet te twisten – iedere kenner zal voorkeur hebben voor oude wijn. Dat zegt Jezus zelf ook met zoveel woorden. “Zo kan hij ook alleen vernieuwingen van godsdienstig karakter met ‘jonge wijn’ hebben vergeleken als hij die zelf als verkeerd, onnodig of schadelijk van de hand wees.”

2) De voorkeur voor oude wijn vinden we ook in diverse joodse teksten, o.a. in *Pirke Avoth IV,26v*: Met wie laat hij zich vergelijken, die van kinderen leert? vraagt rabbi Josse, de zoon van Jehoeda. Met iemand die jonge wijn uit de wijnpers drinkt. Maar wie van oude mensen leert is als degene die van rijpe, oude wijn geniet. Kijk niet naar de kruik maar naar de wijn die erin is. Er is een nieuwe kruik met oude wijn en een oude waar zelfs geen nieuwe wijn in is. – De oude wijn is

1) In *Immanuel*, nummer 9, 1979 (*Immanuel* is een tijdschrift, uitgegeven door *The Ecumenical Theological Research Fraternity in Israël*)

2) In zijn boek *Geen nieuw gebod, dat is uitgegeven in 1985, door ten Have, Baarn*. Het is de vertaling van *Er wandelte nicht auf dem Meer. Ein jüdischer Theologe liest die Evangelien*, Gütersloh 1984.

de betere en symboliseert de *tora*!
3) Wij zijn gewend, vanuit het verdere van het Nieuwe (!) Testament, aan de aanduiding van dat wat Jezus bracht als “nieuw”: het nieuwe verbond, de nieuwe staat des Geestes (tegenover de oude staat der letter) etc. Dat vinden we bij Paulus (2 Cor. 3, Rom. 7:6), en in de brief aan de Hebreëen (8:8-13). Maar Jezus zelf heeft, stellen Flusser en Lapide, zijn leer nooit als “nieuw” voorgesteld, en al helemaal niet tegenover de *tora* geplaatst. Integendeel, Jezus wilde juist terug naar de bron, naar de oorspronkelijke, door God bedoelde betekenis van de *tora*. (vgl. Matt. 5:18).

Lapide wijst als het gaat om de oude wijn op de oudere leer, m.n. van de profeten, die roepen tot “het betere vasten”: “Zou dit het vasten zijn, dat Ik verkies, een dag, waarop de mens zichzelf verootmoedigt: dat hij zijn hoofd laat hangen als een bieze en zich rouwgewaad en as tot een leger spreidt? ... Is dit niet het vasten dat Ik verkies: de boeien der goddeloosheid los te maken, de banden van het juk te ontbinden, verdrukten vrij te laten en elk juk te verbreken? Is het niet, dat gij voor de hongerige uw brood breekt en arme zwervelingen in uw huis brengt ...” (Jes. 58, vgl. Matt. 6:16-18). Je zou kunnen zeggen: bij het eten en drinken van Jezus met tollenaren en zondaren (zie Lukas 5:27-29!) is er een losmaken van de boeien der goddeloosheid, een verbreken van het juk. En dáár is ware boetvaardigheid en bekering te vinden – beter dan bij het vasten van de Farizeeën.

De uitleg van Flusser en Lapide geeft te denken. Stelt Jezus zijn

Het vasten op
andere dagen
dan Grote
Verzoendag was
in Jezus' dagen
eerder 'nieuw'
dan 'oud'

Over Nieuw en Oud

Het vasten past
nu niet, omdat
Jezus er is, als
“de bruidegom”

boodschap als het nieuwe tegenover de oude bedeling? Of wilde Hij juist het oude naar voren brengen, dat als de oude wijn laten smaken en proeven – de *tora* en de profeten, met hun geur en -eur? Zien wij wellicht ten onrechte, vanuit ons perspectief, het vasten al te gauw (en ook maar al te graag) als “het oude”? Dwingt vs. 39 (waarvan Lapide zegt: het wordt door de christelijke auteurs vrijwel altijd weggelaten, maar daarin ligt toch “des Pudels Kern”) niet tot een nieuwe interpretatie?

Een “nieuwe” interpretatie – dat is het voorzover ik weet: in de kerk is het zelden of nooit zo gezien. En dat is misschien de moeite erbij en de zwakheid ervan: dat het zo iets nieuws is. Maar goed – als het dan toch maar eigenlijk het oudste zou zijn; als we zo eigenlijk bij de oude, oorspronkelijke intentie zouden komen...

Dat is echter toch nog de vraag – temeer als we zien hoe Flusser ervan uitgaat dat Markus en Mattheüs de z.i. oorspronkelijke betekenis al niet meer gevat hebben, en wellicht zelfs ook Lukas zelf niet (gezien de woorden: “jonge wijn moet men in nieuwe zakken doen”). Het wordt ook m.n. bij Flusser toch wel een ingewikkeld verhaal.³

Flusser en Lapide schenken geen aandacht aan het gedeelte dat tussen de woorden over het vasten en die over nieuw en oud instaat: het gedeelte over de bruidegom. Maar

loopt niet juist dat uit op het spreken over het nieuwe? Het vasten wordt afgewezen, niet omdat het een nieuwigheid is, maar omdat nu “de bruidegom” er is. Als hij weg is, dan zullen zijn discipelen vasten (vs. 35). Het gold als een plicht voor de bruiloftsgasten bij te dragen aan de vreugde van bruid en bruidegom. Bruiloftsgasten werden zelfs tijdens de zeven dagen van het huwelijksfeest vrijgesteld van diverse religieuze plichten, zoals het bidden van het Achttiengebied. In die lijn zegt Jezus dat zijn discipelen nu toch niet kunnen vasten, nu de bruidegom bij hen is. Met die bruidegom bedoelt Hij zichzelf. Hij gebruikt dit als een beeld voor hoe Hij als een heel bijzonder persoon bij Zijn discipelen is. Hij zet daarmee zichzelf op een bijzondere, pretentieuze manier centraal. Hij maakt de omstandigheden totaal anders, Hij is het middelpunt van

3) Volgens Flusser is er een duidelijke voortgang in Jezus' woorden. Eerst gaat het over twee dingen van hetzelfde materiaal, de jas en de lap; en het nieuwe is beter, maar werkt averechts als er geen harmonie is. Jezus zag het toenmalige jodendom niet als ideaal: het was een oude jas c.q. zak. Niet te redden door het nieuwe (vasten). Bij het tweede koppel gaat Jezus volgens Flusser een stap verder: oude wijn is toch wél beter – a.u.b. geen nieuwe inhoud, slechter dan de oude! Onderken dat de nieuwe wijn, die nieuwe zakken nodig heeft, uiteindelijk toch juist niet beter is. Je mag de oude wijn niet kwijtraken. Wat volgens Flusser wellicht de beste uitdrukking voor Jezus' mening over het jodendom van zijn dagen zou zijn is: “Nieuwe zakken voor oude wijn!” Maar dat past niet bij het beeld.

de vreugde, de spil waar alles om draait. Hij maakt het feest.

Jezus bracht als zodanig – zeker ook na en tegenover Johannes de Doper, wel degelijk iets nieuws. Wat dat betreft zijn twee gedeelten heel sprekend. Allereerst is te denken aan Lucas 7:31-34: “... Want Johannes de Doper is gekomen, geen brood etende of wijn drinkende, en gij zegt: Hij heeft een boze geest! De Zoon des mensen is gekomen, wel etende en drinkende, en gij zegt: Zie, een vraatzuchtig mens en een wijndrinker, een vriend van tollenaars en zondaars!” Kort daarvoor staat dat Johannes wel de grootste is onder hen die uit vrouwen geboren zijn, maar toch kleiner dan de kleinste in het Koninkrijk Gods (7:28). Opvallend zijn ook de woorden van Johannes de Doper in Johannes 3:28-30: “... Die de bruid heeft, is de bruidegom; maar de vriend van de bruidegom, die erbij staat en naar hem luistert, verblijdt zich met blijdschap over de stem van de bruidegom ... Hij moet wassen, ik moet minder worden.” Ook hier gaat het over de Doper als de voorloper van Hem, om wie het uiteindelijk allemaal gaat. De discipelen van Johannes, die ook vasten, moeten maar denken aan wat hun meester van Jezus gezegd heeft! Al met al is er reden om bij “het nieuwe” te denken aan wat Jezus brengt, en is.

De schare heeft het opgemerkt: “Wat is dit? Een nieuwe leer met gezag!” (Markus 1:27) Waarbij het nieuwe enerzijds is zijn leer, als gezaghebbende, en niet als de schriftgeleerden (1:22); anderzijds, dat Jezus ook metterdaad heelt, met gezag ook over de boze geesten

Een bedoeïenenvrouw bezig met een zak van dierenhuid

(1:27b). Nieuw is toch ook hoe Jezus tollenaars en zondaars opzoekt, als Geneesheer, en met hen eet en drinkt – zie Lukas 5:31; ons tekstgedeelte is daar direct mee verbonden!

Het nieuwe is zo anders dat je het niet kan samengaan met het oude(re). De nieuwe lap trekt alles uit z'n verband, veroorzaakt spanning en scheuren in de stof. De nieuwe wijn laat oude zakken barsten. “Jonge wijn moet men in nieuwe zakken doen”, zegt vers 38.

Maar wat is dan de plaats en betekenis van vers 39, waarin staat dat men de voorkeur zal geven aan de oude wijn? De uitleg komt vaak neer op: Jezus bedoelt er alleen maar mee te zeggen dat het de mensen zo ligt om aan het oude vast te houden, dat smaakt hen beter, ze kunnen maar moeilijk wennen aan iets nieuws. In het algemeen is dat denk ik wel waar. Toch blijft het een beetje wringen dat Jezus dat zegt met het beeld waarbij je gelijk zegt: geef hem eens ongelijk, diegene die de/het oude liever heeft! Er wordt dan ook nogal

Jezus werd al door Johannes de Doper aangewezen als de “bruidegom”

Over Nieuw en Oud

Een Egyptische vrouw wast een wijnzak uit in de rivier

eens zoiets van gemaakt als: Nieuwe wijn is bruisend, schuimend, pittig, scherp – en daarom toch eigenlijk te verkiezen boven de oude (al doet ook niemand dat!); de oude wijn is mild. Maar het zoeken naar positieve kwaliteiten van de nieuwe wijn maakt m.i. het geheel eerder minder overtuigend. Dan kunnen we beter zeggen: we moeten ons beperken tot de bedoeling van het beeld, en niet ook allerlei andere onderdelen ervan gaan toepassen; dat oude wijn op zich ook beter is, dat zij zo – maar daar gaat het Jezus hier niet om. Dat lijkt mij al met al wel de beste interpretatie. Maar het blijft prikkelen, dit woord over de oude wijn die “voortreffelijker” is.

Ik wil er nu niet meer diep op ingaan, maar het is toch ook nog een belang-

rijke vraag, wanneer Jezus' discipelen dan wel (zouden moeten) vasten... Helemaal niet meer? Past dat de kerk niet, omdat dat vasten als zodanig het oude is, en onverenigbaar met het nieuwe? Zo blijkt het te zijn: Jezus spreekt ook over een vasten bij zijn discipelen. “Als de bruidegom weggenomen is...” – zegt Jezus, en dat is in feite een eerste lijdensaankondiging! – “dan zullen zij vasten, in die dagen.” Een ander vasten: zoals het niet-vasten bepaald werd door de aanwezigheid van de bruidegom, zo het wel-vasten door diens afwezigheid. Gaat het dan om de dagen direct na Jezus' dood, toen Jezus' leerlingen “vanzelf” en waarachtig vastten? Daar is zeker aan te denken. Maar het geldt toch ook nu in zekere zin, dat “de bruidegom niet meer bij ons is”. Deze bedeling wordt gekenmerkt, enerzijds door het feit dat de Bruidegom gekomen is en ook beloofde dat Hij bij ons zal zijn, en om Hem is er vreugde. Anderzijds echter: wij wachten toch ook nog op het bruiloftsmaal van het Lam. En ondertussen is er bij tijden en gelegenheden ook reden om te vasten – totdat wij de vrucht van de wijnstok nieuw zullen drinken met Hem, in het koninkrijk Gods (Markus 14:25).

De *Didache*, een geschrift uit het begin van de 2^e eeuw na Chr., spreekt over een nieuw vasten: “Laat jullie vasten niet vallen op dezelfde dag als bij de huichelaars, die vasten op maandag en donderdag. Jullie kunnen beter vasten op woensdag en vrijdag.” Dat is, juist in het licht van onze tekst, niet echt de goede weg! Maar daarmee zijn wij met de vraag over het vasten nog niet klaar...

Als de
bruidegom weg
is, dan zullen
zij vasten...

M.D.: 'Mijn Dienst'

een herinnering aan ds M. Drayer

Op de 118^e vergadering van Israël-deputa-
ten, gehouden op 13 oktober 1983, werd
afscheid genomen van onze broeder Mari-
nus Drayer. Hij typeerde zijn werk – vanaf
1948 als secretaris, de laatste drie jaar als
tweede secretaris bezig met terugtreden
en overdragen – als 'mijn dienst', die 'een
stuk van mijn leven' is geweest.

Toen ik als jong deputaatje hem voor het
eerst meemaakte, viel me meteen zijn
diepe betrokkenheid met Israël en zijn
brede kennis van zaken op. Hij was toen
al 20 jaar secretaris en als zodanig kon hij
beschouwd worden als de spil van ons
deputaatschap.

Mijn dienst – meer dan 100 vergaderin-
gen heeft hij bijgewoond en genotuleerd.
Wat dat laatste betreft, is de overgang naar
een andere hand duidelijk gemarkeerd,
vooral in vormgeving: hij tikte met kleine
letter op grote (toen nog folio-) vellen,
die met de hand op het stencilapparaat
werden afgedraaid. En de manier van
notuleren was notariëel-nauwkeurig.

Mijn dienst kwam voort uit een diepe
liefde voor de Here en Zijn kerk. Vooral
voor het werk van de kerk naar buiten.
Daartoe legde hij een geweldige gedre-
venheid aan de dag. En vandaaruit durfde
hij, zeker met het oog op Israël, ook de
diepste vragen op zich af laten komen en
zich daarin verdiepen.

Mijn dienst werd vooral zichtbaar in
bezinging en praktische uitwerking.
Rapportages aan diverse generale synodes
getuigen daarvan, met name het uitzet-
ten van principiële uitgangspunten
en beleidslijnen. Maar ook het zoeken

naar een werkmogelijkheid in Israël en
naar geschikte mensen daarvoor. Het is
vooral aan zijn inzet en oriëntatiereizen
te danken geweest dat we vanaf de jaren
60 van de vorige eeuw 'een man in Israël'
konden hebben. Bij de uitzending van
drie broeders heeft hij een zeer werkzaam
aandeel geleverd.

Mijn dienst werd na 1983 nog voortgezet
als archivaris. Vanuit zijn kennis en zijn
uitvoerige documentatie kon hij precies
aangeven op welk moment welke zaken
aan de orde waren en hoe die behandeld
werden. Zo hebben we aan hem ook een
inhoudsopgave te danken van veertig
jaargangen 'Vrede over Israël'.

En dan te bedenken dat deze diensten nog
maar een stuk(je) waren van zijn veelzij-
dige arbeid.... Met dankbaarheid en groot
respect denken we terug aan deze broeder
die op de vroege maandagmorgen 27 jan.
j.l. van alle dienst op aarde ontheven werd
en mocht overgaan tot de dienst van eeu-
wige aanbidding en lofprijzing.

Zi Drayer, de kinderen en de kleinkinde-
ren wensen we de troostvolle en sterkende
nabijheid van de Here toe.

H. Biesma

De vraag naar de ve

Zevende en laatste deel uit de serie: Het jodendom als vraag aan de kerk

De vraag naar onze verwachting wordt ons gesteld door het gekwalificeerde bestaan van Israël

“En over een paar jaar zijn ze allemaal chiliasten” meende een niet onvervaard christelijk gereformeerd predikant naar aanleiding van een bijeenkomst over de betekenis van Israël. Hij heeft gelijk, in ieder geval een beetje. De vraag van het jodendom waarover het deze keer gaat, is voor ons een oude bekende. Steeds weer komt de kwestie naar voren van de betekenis van het jodendom en van het Oude Testament voor de toekomstverwachting van de kerk.

De laatste van de zeven vragen

We zijn gekomen bij de laatste vraag, de zevende. Een hele weg zijn we gegaan, een volheid van zeven vragen hebben we ons laten stellen. En wanneer we ze serieus genomen hebben, is er heel wat op ons afgekomen. Bijna anderhalf jaar (sinds september 2001) zijn we bezig geweest met de “vragen van het jodendom aan de kerk” en hebben we ons daarbij laten leiden door het artikel met die titel van K.H. Miskotte.

Deze zevende vraag roept een aantal van de voorafgaande vragen nog eens in herinnering. Het is een echte en waardige afsluiting. De kern van de zaak wordt op een andere, nieuwe manier aan de orde gesteld. Het gaat hier over de “laatste” vraag, over het onderwerp, dat in de dogmatiek ook wel “de laatste dingen” wordt genoemd, maar het heeft gevolgen voor het hele christelijke leven.

“Allemaal chiliasten”

Ik ben begonnen, het woord “chiliasten” te gebruiken, maar dat moet ik eerst nader verklaren. Uitgangspunt voor het chiliasme zijn enkele bijbelplaatsen (Openbaring 20), waar een tijdperk van duizend jaar genoemd wordt. Dat roept vragen op. Wat is dat voor een tijd en hoe kunnen we zo’n tekst begrijpen? Chiliasten nemen die duizend jaar letterlijk en passen die in in een toekomstverwachting, waarbij de verschillende gebeurtenissen (wederkomst, opstanding, laatste oordeel) in een systeem gebracht worden, een soort “tijdpad van de laatste dingen” met twee wederkomsten en daartussen die periode van duizend jaar. Dit tijdperk wordt dan “gevuld” met de realisering van oudtestamentische profetieën, die in het nieuwe testament zelden meer genoemd worden. Daartoe behoren ook veel beloften aan Israël: de terugkeer naar het Land, de herbouw van de tempel, de erkenning van de betekenis van Israël door de volkeren. Met deze constructie worden een paar problemen opgelost: die periode van duizend jaar krijgt een plaats in de tijd en de beloften uit het Oude Testament hebben niet hun betekenis verloren, maar vinden hun vervulling in een bepaalde fase van Gods plan met de wereld.

Juist omdat het bepaalde gedeelten van de Bijbel extra serieus neemt, is zulk chiliasme een voortdurende

begeleider van christenen “zoals wij” en van kerken zoals de onze. Dat was al zo in de tijd van de reformatie, in de tijd van de afscheiding en in de vorige eeuw – en het is in onze tijd nog net zo. Omdat belangstelling voor Israël daar zeer goed bij aansluit, is het nog sterker geworden sinds de stichting van de staat Israël. Dat is een concreet historisch feit en wordt gezien als het begin van de verwachte vervulling. Verschillende kerken en groepen die Israël een warm hart toedragen, hebben dan ook zo’n gesystematiseerde verwachting van de toekomst.

“Volkomen overtuigd van de komst van de Gezalfde”

“Ik ben volkomen overtuigd van de komst van de Gezalfde; en hoewel het lang duurt, toch hoop ik dagelijks op hem, dat hij komt.” Zo luidt het laatste artikel van de zogenaamde “geloofsbelijdenis” van Maimonides. Geloofsbelijdenissen vinden we in het jodendom zeer zelden. Maar deze grote joodse geleerde meende toch deze tekst te moeten schrijven. In die tijd, de vroege middeleeuwen, was het nodig, een soort joods “antwoord” te hebben op de vele kerkelijke belijdenissen. De hier aangehaalde zin is een belijdenis tegen de twijfel in: “hoewel het lang duurt...” – maar de overtuiging blijft, de hoop wordt tegen die lange duur in vastgehouden, dagelijks.

Heel kort en algemeen wordt de inhoud van dit geloof genoemd: de komst van de Gezalfde, de Messias. Daar zou veel over te belijden zijn, maar dat gebeurt hier niet. Het jodendom verwacht de Messias. Daarbij heeft “de Messias” niet dezelfde betekenis als voor ons de Here Jezus Christus. Er wordt verschillend gedacht over deze “Gezalfde”. Soms wordt er één Messias verwacht, soms meerdere, en veel liberale joden spreken graag over een messiaanse tijd. Maar verschillen mogen er zijn. Het belangrijke punt is niet – en dat is voor ons misschien wat vreemd – de precieze inhoud van de verwachting. De hoofdzaak is, dát er verwachting is: levende verwachting, uitkijken en dan ook handelen vanuit deze hoop. Daarbij is in het joodse denken de plaats van de mens heel belangrijk. Dat hebben we al bij enkele andere “vragen aan de kerk” gemerkt: toen het ging over de “rust” van de kerk, over het gebed en over de verlossing. Soms wordt de plaats van de mens als partner van God zelfs zo benadrukt, dat het bijna lijkt, alsof God van de mens afhankelijk zou zijn. Dat was ook de moeite van Miskotte. Hij had zijn leven lang de vrees, dat het jodendom daarin eigenlijk te ver ging. En toch spraken de verantwoordelijkheid en de levende verwachting van het jodendom hem zo aan dat hij het nodig vond, de kerk deze vragen door te geven.

**De hoofdzaak
is dát er
verwachting is:
levende
verwachting**

De vraag naar de verwachting

Verwachten
wij nog
“Vorst-Messias
en Zijn
heerlijk rijk”?

Miskotte gaat nog verder. Hij benadrukt hier nog eens, dat het bij deze vragen niet slechts gaat om vragen van Israël, maar om vragen van de Here God zelf aan zijn kerk. De vraag naar de verwachting wordt ons gesteld door het bestaan van Israël, ja, door het gekwalificeerde bestaan van Israël.

Het volk van God leeft voort – en blijft verwachten en uitkijken naar de verlossing, naar de Messias.

Het is een wat andere manier van verwachten dan we vaak in de kerk zien. Het is een actievere en ook een nog vermoeiendere vorm van verwachten, omdat het veel vraagt van de mensen, gevolgen heeft voor het handelen, het bidden, het kerk-zijn, en voor het hele leven. Zo is de aanwezigheid van het verwach- tende en hopen- de Israël volgens Miskotte de meest indringende, de laatste vraag aan de kerk.

Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde

K.H. Miskotte had ook wel een chiliastisch trekje. Hij zegt dat zelf. Niet in die zin dat hij een rijk van duizend jaren en twee weder- komsten verwachtte, zoals “echte” chiliasten. Maar de vragen naar de beloften voor de wereld en voor Israël lagen hem na aan het hart. Ik geloof dat we goed kunnen zeggen dat juist de vragen van de chilia- sten door Miskotte goed werden begrepen en overgenomen; de ant- woorden echter niet. Daarom nam hij ook bij dit thema een vraag van het jodendom aan de kerk waar, die hij zo formuleerde: het jodendom vraagt, of wij “Vorst-Messias en Zijn heerlijk Rijk nog verwachten”.

Dat lijkt een overbodige vraag, want het mag toch duidelijk zijn, dat juist de kerk de wederkomst van Christus verwacht. Dat wist Miskotte ook, maar hij stelt zijn vraag met nadruk zó: het gaat niet alleen om de Messias, maar ook om zijn rijk.

Er bestaat in onze eigen christelijke verwachting een zekere spanning tussen “in de hemel komen” en de “wederkomst”. Dikwijls is te merken wanneer iemand overleden is, hoe belangrijk voor ons mensen de troost is, dat de overledene in de hemel bij de Here God mag zijn. Het lijden, de pijn en de ziekte zijn voorbij, en daarom is er naast verdriet om het overlijden ook dankbaarheid tot God. Soms krijg ik de indruk, dat we met die troost helemaal tevreden zijn en geen verdere verwachting meer nodig hebben. Geen verwachting van wederkomst van Christus, van opstanding der doden, van laatste oordeel. Meestal is tevredenheid een deugd, maar wanneer de Here God ons méér beloofd heeft, is het goed, er eens over na te denken waarom we dat beperken.

Hier zet de vraag in van het joden- dom en van Miskotte, de vraag naar het rijk en naar de bovenpersoon- lijke verwachting. Puur persoon- lijk, als enkele mens of enkele ziel, kun je uiteraard alleen maar heel tevreden en eeuwig gelukkig zijn met de hemel. In de Bijbel wordt ons echter ook geleerd, verder te kijken dan onze eigen ziel en zalig- heid. Want hoe is het dan met de wereld, met de “schepping, die in

al haar delen zucht en in barensnood is” (Rom.8)? De genade en de liefde van God zijn begrippen, die onmeetbaar zijn, en hun betekenis en werking gaan ons verstand verre te boven. Dan moeten we als kerk oppassen, niet te eng en te krap te zijn in onze verwachting. De persoonlijke verwachting is voor ons als persoonlijke mensen centraal, zeker in tijden van rouw. Maar er zijn ook andere tijden en dan is het ook goed om te zien, dat er met wederkomst en oordeel, met opstanding der doden en met het Koninkrijk van God toch iets nog meer en iets anders bedoeld is dan het heil van de enkele mensen. We verwachten een nieuwe hemel, en ook een nieuwe aarde.

De gevaren van de wezenlijke vragen

Voor ons als kerk is het goed, dat het jodendom er is en vraagt; dat het leeft in de verwachting dat ook de woorden van de profeten vervuld zullen worden. Met zulke vragen moeten we bezig blijven.

Die brengen gevaren en risico's met zich mee, onvermijdelijk. Want verwachting kan ontaarden in activisme, de plaats van de mens kan te groot en te belangrijk worden, of de verwachting wordt in een systeem gestopt op een manier, die (meen ik) de bijbelse gegevens onrecht doet en de ruimte voor verwachting eng maakt. Als je die gevaren ziet denk je misschien te snel: “allemaal chiliasten”. We hoeven, net zoals Miskotte, de chiliastische antwoorden niet over te nemen om het belang van de vragen te zien en te

erkennen. Angst voor gevaren kan ook leiden tot een grote geestelijke saaiheid en slaperigheid – en ook dat is zèlf een groot gevaar voor de kerk. Gevaren moeten vermeden worden, maar wanneer er geen gevaren zijn, zijn we dan wel met de wezenlijke vragen bezig?

Het is merkwaardig, maar heel vaak moeten we voor het rechte belijden langs de akeligste afgronden en over de smalste richeltjes lopen. Rust en veiligheid komen later, in de toekomst van de Messias. Tot die dag mogen we ons in ons kerk-zijn steeds weer laten storen door de vragen, die anderen ons stellen. Een heel buitengewone plaats hebben daarbij de vragen van Israël, het volk van God en onze partner in de verwachting van het koninkrijk.

Angst voor gevaren kan leiden tot grote geestelijke saaiheid en slaperigheid

Heeft Israël afgeda

Nieuw licht op de visie op Israël in de Oude Kerk

G.C. den Hertog

Boekbespreking

Naar aanleiding van:

- W.H. ten Boom, *Profetisch tegood. De Joden in Augustinus' De Civitate Dei*, Kok / Kampen 2002, 355 blz. € 29,90
- P.L. Wansink, *Irenaeus en het Oude Testament. Gnostische en heilshistorische exegese in de tweede eeuw*, Boekencentrum / Zoetermeer 2000, 269 blz. € 24,10

Het is één van de bitterste raadsels van de kerkgeschiedenis, hoe het heeft kunnen gebeuren, dat de wegen van het volk Israël en de gemeente van Jezus Christus uit Israël én de volkeren zo volstrekt uiteen zijn gegaan. De vervangingsleer – de gedachte dat de kerk bij God de plaats van Israël heeft ingenomen – heeft heel oude wortels, en zij heeft eeuwenlang het zicht op de verhouding van kerk en Israël beheerst. Daarbij is het een brandende vraag of het héél de Oude Kerk is geweest, en of er ook andere aanzetten zijn geweest, die in de loop van de tijd op de achtergrond geraakt zijn. Het antwoord op die vraag is daarom zó belangrijk, omdat men wel heeft beweerd dat hier een 'weeffout' in het christelijk geloof als zodanig zit. In dat geval zouden we haast de hele kerkgeschiedenis over moeten doen. Tegen de achtergrond van deze vragen is het goed dat er in ons land enkele nieuwe studies zijn verschenen, waarin belangrijke theologen uit die Oude Kerk op dit punt nader onderzocht zijn.

Irenaeus van Lyon

Irenaeus van Lyon was één van de

grootste theologen uit die vroege periode van de kerk. Hij werd omstreeks het jaar 135 n.Chr. in Klein-Azië geboren en werd in 177 of 178 bisschop in het Zuid-Franse Lyon, waar hij rond 200 stierf. De hervormde predikant dr P.L. Wansink heeft de visie op en omgang met het Oude Testament bij deze Irenaeus in kaart gebracht. Wie Oude Testament zegt, zegt ook Israël, het volk dat deze Schriften heeft ontvangen en doorgegeven. Hoe is de Oude Kerk ermee omgegaan, dat het de Schriften van Israël zijn? Het is haast onvermijdelijk dat, waar de kerk zichzelf in de plaats van Israël gekomen acht, het Oude Testament zo veel mogelijk ontdaan wordt van de directe betrokkenheid op het volk Israël. Waar we Israël lezen moet men dat vergeestelijken; zó wordt het mogelijk het volk Israël te vergeten en het Oude Testament te verstaan als betrokken op de kerk.

Irenaeus gaat daarin mee. Wonderlijke en bedenkelijke staaltjes daarvan treffen we in het proefschrift van dr Wansink aan. Irenaeus voert bijvoorbeeld Ezechiël 37 op als bewijs voor de

opstanding der doden, maar gaat in zijn uitleg voorbij aan de verzen in dit hoofdstuk die duidelijk maken dat de profeet spreekt over het herstel van Israël. Ook Jesaja 8,3v wordt op een merkwaardige manier uitgelegd. De naam Maher-Schalal Chaz-Baz ('Haastig buit, spoedig roof') wordt op Christus betrokken, die de mensheid 'berooft' van hun onkunde aangaande Gods heil, door de kennis van zichzelf onder hen uit te delen en zó de mensheid tot zijn 'buit' te maken.

Nu kan en moet men zulke gedachten in het kader van die tijd verstaan. Dan moet erkend, dat Irenaeus toch nog gunstig afsteekt bij vele andere christelijke theologen. De radicaalste van hen was zonder twijfel Irenaeus' tijdgenoot Marcion, die het Oude Testament wilde afschaffen. Daarnaast waren er de gnostici, die de Schrift spiritualiseerden en een verlossingsleer erin inlazen, waarin de beslissende betekenis van de kruisdood van Christus werd ontkend.

Tegen deze achtergrond valt op hoe een invloedrijk theoloog en bisschop als Irenaeus van Lyon weliswaar het Oude Testament vergeestelijkt, maar in verschillende opzichten – tégen de heersende tendens in – blijkt geeft terdege met het volk Israël rekening te houden. Zo hield hij vast aan de viering van Pasen op dezelfde datum als Israël: 14 Nisan. In zijn tijd week men er al van af, en de Oosterse kerk kan vandaag nóóit op dezelfde dag als Israël Pasen vieren. Irenaeus, zelf

afkomstig uit Klein-Azië, waar hij mogelijk contacten met joden heeft gehad, houdt echter aan de bijbelse paasdatum vast. Dat is niet niets. Op dat gezamenlijke Paasfeest komt zowel de verbondenheid als ook de smartelijke gescheidenheid op je af. Als de datum van de feesten niet meer samenvalt ben je de vraag en de pijn beide kwijt.

Opmerkelijk is ook, dat hij ook heeft vastgehouden aan de bepa-

lingen van het apostelconvent van Handelingen 15. Die eerste 'synode' bepaalde, dat de christenen uit de volkeren niet de hele tora behoeften te houden, maar wél die wetsvoorschriften die later de 'Noachidische geboden' zijn gaan heten. Volgens die regels, die in de synagoge golden voor de 'godvrezenden' (dat zijn niet-joden die met de synagoge meeleeften),

Heeft Israël afgedaan?

moesten christenen zich ‘onthouden van hetgeen door de afgoden bezoedeld is, van hoererij, van het verstikte en van bloed’ (Handelingen 15,20; vgl. vs. 29 en 21,25). Omstreeks 120 n.Chr. waren deze voorschriften door een rabbijnse vergadering in Lydda officieel vastgelegd. Irenaeus houdt ook tegenover de gnostici staande, dat Jezus zich aan de wet van het Oude Testament hield. Hij snijdt dus ook deze band met Israël en zijn verstaan van Gods geboden niet door!

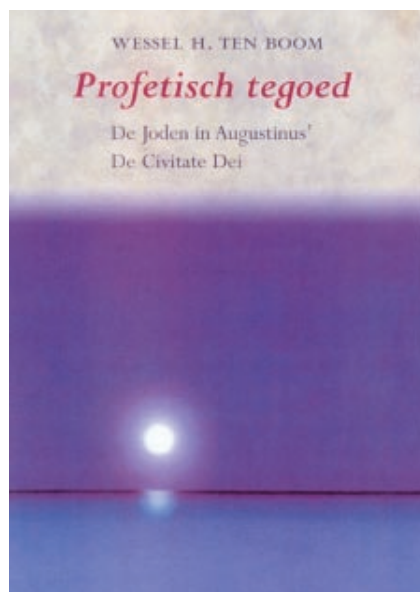
Uiteindelijk moet evenwel – ondanks deze aanzetten – de balans negatief uitvallen. Zo is Irenaeus – net als bijna de gehele Oude Kerk tot aan Augustinus – chiliast, die speurt naar een handelen van God vóór de wederkomst van Christus. In die verwachting is er evenwel geen plaats voor Israël. Na de komst van Christus heeft het ‘oude verbond’ afgedaan en heeft het volk Israël zichzelf overleefd. Romeinen 11,25v – waar het gaat over het behoud van Israël in de toekomst – speelt in zijn eindtijdverwachting geen rol.

Augustinus

Dat is anders bij de kerkvader Augustinus, die goed twee eeuwen later leefde, van 354 tot 430. De kerk is dan inmiddels van vervolgte minderheid in het Romeinse Rijk tot staatskerk geworden, overigens met alle gevolgen vandien. Ook de Joden hebben het gemerkt. Zo verdedigt Augustinus’ leermeester, bisschop Ambrosius van Milaan, tegenover de keizer die christenen die in 388 een synagoge in Syrië in brand hebben gestoken! De keizer wilde hen – terecht – straffen, maar Ambrosius dreigt de keizer met

kerkelijke maatregelen! Dat laat wel zien, dat de breuk met het volk Israël definitief is, en de kloof onoverbrugbaar breed.

In de periode dat Augustinus bisschop van Carthago in Noord-Afrika is wordt het Romeinse Rijk aan alle kanten bedreigd. De Gothen nemen in 410 onder leiding van de Ariaanse ketter Alarik Rome in, en enkele maanden voor Augustinus’ dood namen de Vandalen zijn woonplaats Carthago

in. Onder de druk van die turbulente en angstige tijd, waarin de ondergang van het Romeinse Rijk dreigt, begint Augustinus in 412 te schrijven aan zijn grote boek *De stad Gods*.

Het traditionele beeld is dat Israël in de theologie van Augustinus helemaal heeft afgedaan. De Joden zouden slechts de ‘bibliothecarissen van God’ zijn, die de boeken van het Oude

Testament keurig hadden bewaard en naar alle hoeken van de wereld meegenomen, maar zelf door hun ongeloof buiten de diepste rijkdom en inhoud ervan stonden. Als we verder bedenken dat Augustinus ook degene is geweest die heeft gebroken met iedere vorm van chiliasme, waarom er bij hem ook geen speculatie valt aan te treffen over wat allemaal nog in de schoot van de geschiedenis verborgen ligt, dan doet dat alles vermoeden dat ook het laatste restje aandacht voor het volk Israël vanaf Augustinus verdwenen is.

De werkelijkheid is echter anders! Dr W.H. ten Boom heeft Augustinus' passages in *De stad Gods* nagegaan, waarin deze over de Joden spreekt. Dat heeft een aantal verrassende gegevens opgeleverd.

Om te beginnen is – historisch gesproken – de voortgaande geschiedenis van de Joden na Christus voor Augustinus de feitelijke bedding voor het aan de dag treden van de Kerk temidden van de heidenen. Maar er is meer: het heil voor de volkeren komt niet buiten de weg van het gelovige Israël tot stand. Er is een 'Israël naar het vlees' dat verworpen is. Er is bij Augustinus ook een 'Israël naar de geest' dat aangenomen is. Maar dit 'Israël naar de geest' is nooit zonder dat 'Israël naar het vlees', dat in Jezus Christus de eigen Messias heeft gevonden. Anders gezegd: de relatie met Israël behoort tot het hart van het kerkzijn!

Er is bij Augustinus dan ook een opmerkelijke mildheid ten aanzien van het volk Israël. Waar in de Oude

kerk de verwoesting van Jeruzalem gezien werd als teken van de definitieve verwerping van Israël, ziet Augustinus het als een 'les tot omkeer'. Augustinus ziet ook – vanuit Romeinen 11,25v! – uit naar een massale bekering van de joden in het einde der tijden, en de passages waarin hij daarover spreekt zijn gericht tegen iedere vorm van heidenchristelijke hoogmoed.

Al met al – de uitdrukking 'bibliothecarissen van God' is bij Augustinus niet zo negatief als vaak gedacht. In Handelingen 15,21 zegt Jacobus dat Mozes van oudsher in iedere stad mensen heeft die hem prediken, daar hij elke sabbat in de synagogen wordt voorgelezen. Misschien dat Augustinus die woorden dieper en beter heeft verstaan dan vele anderen in de kerkgeschiedenis. Als er een lijfelijk Israël is dat de Schriften leest bergt dat een belofte in zich. Israël heeft niet afgedaan!

Het is al met al goed om te zien dat er ook andere aanzetten zijn bij de kerkvaders, en dat er vooral bij de grote theoloog van de Westerse Kerk, Augustinus, nog verrassende bijbelse inzichten met betrekking tot Israël te vinden zijn! Dat neemt niet weg, dat we altijd weer en zeker ook vandaag geroepen zijn achter de Oude Kerk terug te gaan naar de Schriften, en te vragen hoe daarin over Israël gesproken wordt. Het mag ons echter bemoedigen dat het spreken van de Schriften van Oude en Nieuwe Testament over Israël niet geheel onopgemerkt én onverwerkt is gebleven in de Oude Kerk.

Het Paasfeest en de collecte voor het Israëlwerk

In onze kerken is het al jarenlang gebruikelijk op Pasen een collecte voor het Israëlwerk te houden. We zouden Pasen kunnen zien als een scharnierpunt van de relatie tussen kerk en Israël. Immers, Israël ziet uit naar de Messias die volkomen bevrijding zal brengen en als kerk belijden wij dat Jezus Christus de dood heeft overwonnen. We zien een verbondenheid en tegelijkertijd een kloof.

Ik beveel de Paascollecte voor het Israëlwerk graag bij u aan! Wij zijn er blij mee dat we ook het afgelopen jaar weer warme belangstelling in de kerken mochten ervaren voor het Israëlwerk. Dit werd zichtbaar zowel in de bijdragen die wij mochten ontvangen in de kosten van ons blad *Vrede over Israël*, als in giften, legaten en dergelijke.

Mocht u een extra gift willen geven, dan kunt u uw bijdrage overmaken op onze bankrekeningnummers 365.271 of 68.70.66.018 t.n.v. penningmeester Deputaten Israël te Veenendaal.

Er is al jaren een gespannen situatie in het Midden-Oosten en dezer dagen loopt het, in verband met de situatie rond Irak, nog veel ver-

der op. Graag vragen we u te bidden voor Israël én voor de Palestijnen. De huidige verhouding tussen beiden lijkt geen uitzicht te bieden op een vreedzame oplossing van de problematiek, maar zou voor de Here God iets te wonderlijk zijn?

Ruim een jaar geleden zijn Deputaten Kerk en Israël een samenwerking aangegaan in het C.I.S. (Centrum voor Israël Studies) met de GZB (Gereformeerde Zendings Bond) en de CHE (Christelijke Hogeschool Ede). Het C.I.S. is bezig met de werving van een Israëlwerker om het werk dat vanuit onze kerken al jarenlang in Israël plaatsvond voort te zetten. Wij vragen u ook te bidden voor de vervulling van deze vacature: dat dit werk zou mogen leiden tot openheid onder de Joden voor Jezus als Messias.

Wat betreft de informatie die wij u geven in *Vrede over Israël* (VOI) vestig ik graag nog uw aandacht op onze website www.kerkenisrael.nl waar u artikelen uit eerdere nummers van VOI kunt inzien en nog veel meer informatie kunt vinden.

Een gezegend Paasfeest gewenst!

Herman van Braak
penningmeester

Commissie van redactie

ds. A. Brons
dr. G.C. den Hertog
ds. H.D. Rietveld
ds. M.W. Vrijhof

Eindredacteur

ds. A. Brons
Zilver schoon 102
8265 HC Kampen
tel.: (038) 33 13 262
e-mail:
a-brons@hetnet.nl

Internetpagina

www.kerkenisrael.nl

Administratieadres

Landelijk kerkelijk bureau
van de Chr. Geref. Kerken
Vijftien Morgen 1
3901 HA Veenendaal
Postbus 334
3900 AH Veenendaal
tel. (0318) 58 23 50
fax (0318) 58 23 51
e-mail: lkb@cgk.nl

Penningmeester

H. van Braak
't Melkhuis 24
3902 CW Veenendaal
tel.: (0318) 51 54 27
e-mail:
h.h.van.braak@hccnet.nl
Gironummer 365271,
t.n.v. penningmeester
deputaten Kerk & Israël
CGK te Veenendaal

Voor legaten en schenkingen kunt u contact opnemen met de penningmeester; hij geeft ook gaarne informatie over diverse aan te bevelen projecten.